

MARZENA CICHOSZ

Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0000-0003-0853-742X
marzena.cichosz@uwr.edu.pl

ELŻBIETA SZYSZLAK

Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0000-0002-9152-4699
elzbieta.szyszlak@uwr.edu.pl

**NARRACJE ANTYWOJENNE W POLSCE.
RAMOWANIE DYSKURSU RUCHU SPOŁECZNEGO
PRZECIWKO ZAANGAŻOWANIU POLSKI
W WOJNĘ ROSYJSKO-UKRAIŃSKĄ**

**Anti-War Narratives in Poland.
Framing the Discourse of the Social Movement Against Poland's
Involvement in the Russian-Ukrainian War**

Abstract

The article aims to identify the discourse frames of the social movement protesting against state involvement in aid to Ukraine, which we refer to as the anti-involvement movement (AIM) in Poland. Diagnostic, prognostic, mobilization as well as identity and opposition frames of social movement will be analyzed. In qualitative research, the source material was made up of verbal, visual, and audiovisual messages posted on the Internet by members and movement supporters during the period 1 March 2022 – 31 January 2023.

K e y w o r d s: frame, framing, social movement, Poland, Ukraine, Russian-Ukrainian war

**Narracje antywojenne w Polsce.
Ramowanie dyskursu ruchu społecznego
przeciwko zaangażowaniu Polski w wojnę rosyjsko-ukraińską**

Abstrakt

Celem artykułu jest identyfikacja ram dyskursu ruchu społecznego protestującego przeciwko zaangażowaniu Polski w pomoc dla Ukrainy, który jest tu określany mianem *anti-involvement movement* (AIM). Przeanalizowane zostały ramy diagnostyczne, prognostyczne, mobilizacyjne oraz tożsamościowo-opozycyjne ruchu społecznego. Materiał źródłowy w badaniach jakościowych stanowiły komunikaty werbalne, wizualne i audiowizualne publikowane w Internecie przez członków i sympatyków ruchu w okresie od 1 marca 2022 do 31 stycznia 2023 r.

S ł o w a k l u c z o w e: analiza ramowa, ruch społeczny, Polska, Ukraina, wojna rosyjsko-ukraińska

WSTĘP

Celem artykułu jest identyfikacja ram dyskursu upowszechnianego przez ruch społeczny protestujący przeciwko zaangażowaniu Polski w wojnę rosyjsko-ukraińską (ang. *anti-involvement movements*, AIM). Powstanie tego ruchu w Polsce (ale też w innych państwach europejskich) wiąże się z wybuchem pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej w dniu 24 lutego 2022 r. i ze sprzeciwem wobec działań solidarnościowych i pomocowych, jakie w reakcji na wybuch wojny podjęły instytucje publiczne w Polsce, organizacje społeczne oraz obywatele¹. Główne pytania badawcze dotyczyły następujących zagadnień:

- (1) sposobów diagnozowania przez ruch społeczny problemów leżących u podstaw powstania ruchu;
- (2) proponowanych przez ruch społeczny strategii i taktyk służących rozwiązaniu zdiagnozowanych problemów;
- (3) sposobów mobilizacji uczestników i sympatyków do uczestnictwa i wsparcia ruchu;
- (4) sposobów definiowania tożsamości członków ruchu;
- (5) sposobów definiowania oponentów ruchu.

¹ K. Jasiecki, *Pomoc humanitarna dla uchodźców z Ukrainy jako katalizator nowej aktywności społecznej w Polsce*, „Studia Politologiczne” 2023, nr 2(68), s. 138–157, <https://doi.org/10.33896/SPOLIT.2023.68.8>; K. Jurek, *Działalność organizacji pozarządowych w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej (2021–2022)*, „Wschodnioznawstwo” 2022, t. 16, s. 123–138, <https://doi.org/10.4467/20827695WSC.22.009.16758>; Ł. Baszczak, A. Kielczewska, P. Kukołowicz, A. Wincewicz, R. Zyzik, *Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.

Badania zostały przeprowadzone w oparciu o teorię ruchów społecznych, w tym głównie teorię mobilizacji zasobów² i w nawiązaniu do prac badaczy włączających do katalogu zasobów ruchu społecznego zasoby symboliczne, których analiza obejmuje między innymi identyfikację ram prowadzonego dyskursu (ang. *frame, framing analysis*). Badania miały charakter jakościowy, obejmowały analizę interpretacyjną komunikatów formułowanych przez członków i sympatyków ruchu społecznego. Materiał źródłowy stanowiły teksty z portali internetowych, blogów, forów dyskusyjnych oraz mediów społecznościowych (m.in. Facebook, Twitter, Instagram, YouTube) z okresu 1 marca 2022 – 31 marca 2023, zebrane w bazie danych utworzonej przez Instytut Monitoringu Mediów (IMM) na potrzeby realizacji projektu badawczego. W sumie zgromadzonych zostało 53 914 materiałów werbalnych, wizualnych i audiowizualnych odnoszących się do stosunku wobec wojny rosyjsko-ukraińskiej, zawierających między innymi hasła: „Ukraińiec nie jest moim bratem”, „Nie nasza wojna”, „Stop ukrainizacji Polski” oraz główne słowa klucze: wojna, ukrainizacja, Ukraina, uchodźcy, imigranci.

Prezentacja wyników badań została poprzedzona rozważaniami na temat wykorzystania koncepcji ramowania w badaniach dotyczących ruchów społecznych oraz przemysłu ruchu społecznego przeciwko zaangażowaniu Polski w wojnę rosyjsko-ukraińską (przemysłu AIM).

ANALIZA RAMOWANIA W BADANIACH RUCHÓW SPOŁECZNYCH

W latach osiemdziesiątych XX w. w obrębie teorii mobilizacji zasobów wykształcił się nurt badań wiążących szanse na mobilizację i sukces ruchów społecznych z ich zdolnością do opracowania ram interpretacyjnych/narracyjnych, które będą skutecznie wiązać ruch i jego postulaty z interesami, percepcją i ideologiami bliskimi określonym grupom społecznym³. Wprowadzenie do teorii mobilizacji zasobów,

² Por. m.in. J.D. McCarthy, M.N. Zald, *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*, „American Journal of Sociology” 1977, t. 82, nr 6, s. 1212–1241; D. McAdam, W.R. Scott, *Organizations and Movements*, w: G.F. Davis, D. McAdam, S. Mayer, N. Zald (red.), *Social Movements and Organization Theory*, Cambridge University Press, Cambridge 2022, s. 4–40; C. Tilly, *From Interactions to Outcomes in Social Movements*, w: M. Giugni, D. McAdam, C. Tilly (red.), *How Social Movements Matter*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London 1999, s. 253–270.

³ Por. D.A. Snow, E.B. Rochford, Jr., S.K. Worden, R.D. Benford, *Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation*, „American Sociological Review”

a precyzyjniej – do koncepcji struktury politycznych możliwości (ang. *political opportunity structure*, POS) – pojęcia ramowania przekazu wynikało między innymi z konstatacji, że POS w jej pierwotnym ujęciu nie pozwala określić, w jaki sposób ruch społeczny mobilizuje zasoby symboliczne. Zwolennicy poszerzenia narzędzi analitycznych stosowanych do analizy ruchów społecznych, Ruud Koopmans i Paul Statham, zaproponowali wprowadzenie terminu „dyskursywna struktura możliwości” (ang. *discursive opportunity structure*, DOS), który definiowali jako „siłę etnicznych i obywatelskich koncepcji obywatelstwa i tożsamości narodowej” i wiązali ją z postrzeganiem, które idee są uważane za „rozsądne”, czyli które konstrukcje rzeczywistości są postrzegane jako „realistyczne” i które twierdzenia są uważane za „uzasadnione” w społeczeństwie określonego państwa w określonym czasie i – tym samym – do jakich idei ruch społeczny może się odwoływać, by osiągnąć swoje cele mobilizacyjne⁴.

Ramy (ang. *frame*) przekazu w badaniach dotyczących ruchów społecznych są definiowane jako „schematy interpretacyjne”⁵ służące podkreśleniu ważnych kwestii społecznych i forsowaniu wyrazistej formuły działań zbiorowych⁶. Z kolei ramowanie (ang. *framing*) to proces, w którym nadawcy konstruują swoją definicję rzeczywistości społecznej i politycznej oraz nadają znaczenie swoim działaniom⁷. Jak wskazuje Robert M. Entman, *framing* polega na wybraniu pewnych aspektów postrzeganej rzeczywistości i uwydatnieniu ich w komunikowanym tekście w taki sposób, aby promować konkretną definicję problemu, interpretację przyczynową, ocenę moralną i/lub zalecenie sposobów jego rozwiązywania⁸.

Ramy przekazu są przede wszystkim formułowane przez liderów ruchu, liderów organizacji ruchu społecznego (ang. *social movement*

1986, t. 51, nr 4, s. 466; R. Koopmans, P. Statham, *Ethnic and Civic Conceptions of Nationhood and the Differential Success of the Extreme Right in Germany and Italy*, w: M. Giuni, D. McAdam, C. Tilly (red.), *How Social Movements Matter*, s. 225–251, 288.

⁴ R. Koopmans, P. Statham, *Ethnic and Civic Conceptions*, s. 288–289.

⁵ *Ibidem*, s. 288; D.A. Snow, E.B. Rochford, Jr., S.K. Worden, R.D. Benford, *Frame Alignment Processes*, s. 466; R.D. Benford, D.A. Snow, *Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment*, „Annual Review of Sociology” 2000, t. 26, s. 611–639, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>.

⁶ K. Franczak, *Perspektywa framing analysis – oferta analityczna dla badań nad dyskursem?*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, nr 63, z. 3, s. 137; por. M. Czyżewski, *Analiza ramowa, czyli co tu się dzieje?*, w: E. Goffman (red.), *Analiza ramowa*, Nomos, Kraków 2010, s. VII–XLVII.

⁷ D.A. Snow, E.B. Rochford, Jr., S.K. Worden, R.D. Benford, *Frame Alignment Processes*.

⁸ R.M. Entman, *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*, „Journal of Communication” 1993, t. 43, nr 4, s. 52, <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>.

organization, SMO), którzy dzięki ramom zapewniają niezbędne tło, w obrębie którego poszczególni aktywiści mogą umiejscowić swoje działania⁹. Jednocześnie wskazane przez liderów ramy nie są statyczne, są redefiniowane, stale negocjowane przez członków i sympatyków, wspólnie ustalających rozumienie jakiegoś problematycznego stanu lub sytuacji, określanej jako wymagająca zmiany, dokonują atrybucji dotyczących tego, kto lub co jest winny/e, formułują alternatywny zestaw ustaleń i nawiązują innych do wspólnych działań w celu wprowadzenia zmiany społecznej¹⁰.

Badacze analizując ramy dyskursu zaproponowali rozróżnienie między ramami diagnostycznymi, prognostycznymi i motywacyjnymi (zob. tabela 1).

TABELA 1
Charakterystyka rodzajów ramowania dyskursu

Rodzaje ramowania	Cele
Ramowanie diagnostyczne	– identyfikacja problemów – wskazanie winnych zaistniałej sytuacji
Ramowanie prognostyczne	– określenie strategii ruchu – celów, jakie ruch chce osiągnąć – definiowanie taktyk, sposobów osiągnięcia celów (np. manifesty, protesty etc.)
Ramowanie mobilizacyjne	– mobilizacja aktualnych członków i sympatyków – zainteresowanie opinii publicznej (przyciągnięcie dotychczas niezainteresowanych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D.A. Snow, R.D. Benford, *Ideology, frame resonance, and participant mobilization*, „International Social Movement Research” 1988, nr 1, s. 200; M. Caiani, *Framing and social movements*, „Discourse Studies” 2023, t. 25, nr 2, s. 196–197.

Uzupełnieniem wskazanych rodzajów ram są ramy tożsamości, które definiują, „kim są członkowie ruchu”, w czym imieniu działa ruch i jego organizacje, podkreślając w ten sposób świadomość podobieństwa i wspólnego losu¹¹. Ramy tożsamości wyznaczają także nazwa, narracja, symbole, style werbalne, rytuały, ubiór, itd.¹²

⁹ D.A. Snow, E.B. Rochford, Jr., S.K. Worden, R.D. Benford, *Frame Alignment Processes*; D.A. Snow, R.D. Benford, *Ideology, frame resonance, and participant mobilization*, „International Social Movement Research” 1988, nr 1, s. 197–217.

¹⁰ D.A. Snow, R.D. Benford, *Ideology, frame resonance*, s. 215.

¹¹ Szerzej: J. van Stekelenburg, B. Klandermans, *The social psychology of protest*, „Current Sociology Review” 2013, t. 61, nr 5–6, s. 889–892, <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>.

¹² F. Polletta, J.M. Jasper, *Collective Identity and Social Movements*, „Annual Review of Sociology” 2001, t. 27, s. 285.

Przeciwników ruchu społecznego, podmioty odpowiedzialne za wywołanie problemów, przeciwko którym działa ruch, definiują z kolei ramy opozycji¹³.

PRZEMYSŁ RUCHU SPOŁECZNEGO PRZECIWKO ZAANGAŻOWANIU POLSKI W WOJNĘ ROSYJSKO-UKRAIŃSKĄ

Badacze z kręgu teoretyków i analityków teorii mobilizacji zasobów definiują ruch społeczny szeroko – jako dobrowolną zbiorowość tworzoną przez ludzi w celu wprowadzenia jakiejś zmiany społecznej i stale wchodzą w interakcje z władzą¹⁴. W tej koncepcji podkreślana jest rola organizacji ruchu społecznego (ang. *social movement organization*, SMO), czyli złożonych struktur formalnych, gromadzących i zarządzających zasobami ruchu, reprezentujących ruch i jego postulaty, mobilizujących członków i sympatyków, a tym samym przyczyniających się do realizacji celów ruchu¹⁵. Ogół organizacji zaangażowanych w realizację szerszych preferencji jakiegoś ruchu społecznego tworzy przemysł ruchu społecznego (ang. *social movement industry*, SMI)¹⁶. Warto dodać, że wśród podmiotów uczestniczących w SMI mogą się znaleźć organizacje, liderzy, media reprezentujące inny ruch społeczny, które dzielą swoje zasoby, by zrealizować wybrane cele. Narracja antywojenna w Polsce głoszona jest przez środowiska bardzo niejednorodnie ideowo: antyimigracyjne, antycovidowe (antyszczepionkowe), organizacje ekstremalnie prawicowe (narodowe) i lewicowe (komunistyczne) i inne, których wspólnym mianownikiem jest nawoływanie do nieangażowania się w wojnę na Ukrainie oraz do wstrzymania pomocy dla tego państwa. Ze względu na zróżnicowanie tych podmiotów i fakt, że część z nich reprezentuje także inne ruchy społeczne, w opisie prezentowanych tu badań będą one łącznie określane mianem przemysłu AIM. Wśród podmiotów prowadzących narracje związane z AIM możemy wyróżnić:

Organizacje społeczne. W Polsce narracje antywojenne propagowane są bądź przez podmioty, których aktywność ukierunkowana jest na nieangażowanie się w konflikt na Ukrainie, bądź przez organizacje o charakterze antyimigracyjnym (antyukraińskie) oraz o charakterze

¹³ M. Caiani, *Framing and social movements*, „Discourse Studies” 2023, t. 25, nr 2, s. 196, <https://doi.org/10.1177/14614456231154734>.

¹⁴ J.D. McCarthy, M.N. Zald, *Resource Mobilization*, s. 1217–1218.

¹⁵ *Ibidem*, s. 1218.

¹⁶ *Ibidem*, s. 1219.

antyszczepionkowym (antycovidowym). Często trudno przy tym wprowadzić wyraźne rozgraniczenie między nimi, co wynika między innymi z tego, iż część z nich w swojej retoryce łączy te agendy, lub z genezy tych organizacji społecznych. Do najbardziej znanych tego typu podmiotów należy Polski Ruch Antywojenny, działający od lutego 2023 r. i jako inicjatywa Leszka Sykulskiego. Z punktu widzenia tematyki niniejszego opracowania zasługuje on na szczególną uwagę, ponieważ geneza jego powstania jest ściśle związana z wybuchem wojny na Ukrainie i dlatego można go potraktować jako typową organizację AIM¹⁷. Inne przykłady takich organizacji to Bracia Kamraci czy Ruch 16 Postulatów¹⁸.

Politycy/ugrupowania polityczne. Politycy oraz ugrupowania polityczne prezentujący postulaty nieangażowania się w wojnę na Ukrainie częstokroć są również znani, jak w przypadku wskazanych organizacji, z głoszenia treści antyszczepionkowych, antycovidowych. Przykładem jest Konfederacja Korony Polskiej (KKP) i jej lider Grzegorz Braun czy też niektórzy liderzy Nowej Nadziei (NN) na czele z Januszem Korwin-Mikke.

Influencerzy i grupy działające w mediach społecznościowych. Są to podmioty, które aktywnie propagują hasła AIM, wykorzystując szanse, jakie daje współczesna technologia, czyli możliwość zredukowania kosztów dotarcia do szerokiego grona odbiorców oraz zaprezentowania propozycji alternatywnej (wobec oficjalnej i większościowej), która nie ma szans zaistnienia w przekazie mainstreamowym. Warto także pokreślić, że tego typu podmioty w sprzyjających okolicznościach mogą stać się liderami ruchu społecznego. Do najbardziej znanych influencerów należących do przemysłu AIM należy Tomasz Gryguć, dziennikarz i autor książek, występujący pod pseudonimem Pan Nikt. Jest on znany z jawnego poparcia inwazji na Ukrainę i powielania tez propagowanych przez rosyjską propagandę¹⁹. Wśród grup działających w mediach społecznościowych, których aktywność skupia się na tematyce ukraińskiej, w tym w dużym stopniu na toczącym się konflikcie, jest też grupa „Nie zapomnę o Wołyniu – Ukrainiec nie jest moim bratem”.

¹⁷ Polski Ruch Antywojenny. *Stop wojnie!*, <https://polskiruchantywojenny.com/> [dostęp: 12.12.2023].

¹⁸ E. Szyszlak, *Współczesne ruchy antyimigracyjne w Polsce w kontekście kryzysów uchodźczego i migracyjnych. Zarys problematyki*, „Studia Politologiczne” 2023, t. 68, nr 2, s. 421–422, <https://doi.org/10.33896/SPolit.2023.68.21>.

¹⁹ *Powraca sprawa Tomasza Grygucia. Stanie przed komisją ds. rosyjskich wpływów?*, <https://dorzeczy.pl/opinie/445452/gryguc-stanie-przed-komisja-ds-rosyjskich-wplywow.html> [dostęp: 10.11.2023].

Media. W Polsce narracja AIM w okresie objętym badaniem propagowana była niemal wyłącznie w mediach elektronicznych lub/i niszowych. Można nawet mówić o swoistej symbiozie. Owe media stanowią główne platformy, na których dyskurs antywojenny może być popularyzowany, jego prezentacja stwarza im szanse na zdobycie szerszej/nowej grupy odbiorców. Jej bardzo ważnym segmentem są osoby młode, które w zdecydowanej większości pozyskują informacje właśnie z mediów elektronicznych. Przykładem mediów, w których treści antyukraińskie, w tym związane z toczącą się wojną, są szeroko propagowane są telewizje internetowe wRealu24, Media Narodowe i eMisja.tv, publikujące swoje treści w mediach społecznościowych.

Stanowiący przedmiot zainteresowania w niniejszym tekście AIM chętnie wykorzystuje najnowsze technologie, rozwijając zróżnicowane formy aktywności w dwóch płaszczyznach – realnej i wirtualnej. W tej pierwszej organizuje między innymi manifestacje i demonstracje, w tym w ramach marszów niepodległości²⁰, happeningi, podpisywanie petycji antywojennych, wizyty w magistratach, zasłanianie ukraińskich „kwietnych flag” flagą polską²¹ czy eksponując hasła antywojenne i antyukraińskie podczas oprawy meczów piłkarskich²². Działalność wirtualna nie tylko wspomaga aktywność realną, na przykład poprzez nagłaśnianie inicjatyw, i sprzyja budowaniu tożsamości, ale również ma pozwolić na gromadzenie zwolenników i utrzymanie ich w stanie mobilizacji. Jedną z głośniejszych inicjatyw łączących aktywność w przestrzeni wirtualnej i rzeczywistej była zainicjowana przez Polski Ruch Antywojenny kampania billboardowa²³.

²⁰ E. Szyszlak, *Współczesne ruchy antyimigracyjne*, s. 418–419; *Marsz Niepodległości we Wrocławiu. Wielotysięczny tłum przeszedł przez miasto. Policja prewencyjnie zatrzymała jednego z organizatorów*, *dziennik.walbrzych.pl*, <https://dziennik.walbrzych.pl/6-tysiecy-osob-w-marszu-niepodleglosci-we-wroclawiu-policja-prewencyjnie-zatrzymala-glownego-organizatora/#gsc.tab=0> [dostęp: 10.02.2024].

²¹ *Incydent przed zamkiem Sułkowskich. Zasłonili kwietną flagę Ukrainy*, <https://biel-sko.biala.pl/aktualnosci/48537/incydent-przed-zamkiem-sulkowskich-zaslonili-kwietna-flage-ukrainy-foto> [dostęp: 13.03.2024].

²² *Jest kara za transparent. W Rosji tak pisano o Polakach*, <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/1049044/skandaliczny-transparent-kibicow-slaska-wroclaw-jest-kara> [dostęp: 1.02.2024]; J. Guder, *Śląsk pomaga Ukrainie a kibice swoje: „To nie nasza wojna”. Skandal na meczu z Lechem*, *Gazeta Wrocławska*, 27.02.2023, <https://gazetawroclawska.pl/slask-pomaga-ukrainie-a-kibice-swoje-to-nie-nasza-wojna-skandal-na-meczu-z-lechem/ar/c2-17325479> [dostęp: 21.03.2024].

²³ J. Niećko, *Lublin: Billboardy z napisem „NIE IDŹMY NA TĘ WOJNĘ”!* „To Nie Nasza Wojna!”. *W sieci trwa zbiórka pieniędzy*, *Lublin.24.pl*, <https://lublin24.pl/z-lublina/lublin-billboardy-z-napisem-nie-idzmy-na-te-wojne-to-nie-nasza-wojna-w-sieci-trwa-zbiorka-pieniedzy/UJ8dbbHTuYH8avzSNkrJ> [dostęp: 2.10.2023]; „To nie nasza wojna”. *Antyukraińska kampania bilbordowa*, <https://vibez.pl/wydarzenia/to-nie-nasza-wojna-antyukrainska-kampania-bilbordowa-6862508612745824a> [dostęp: 13.12.2023].

RAMY DYSKURSU RUCHÓW ANTYSOLIDARNOSCIOWYCH

Analiza zebranego materiału źródłowego, czyli komunikatów zamieszczanych przez członków i sympatyków AIM w mediach społecznościowych, pozwoliła na identyfikację głównych ram przekazu o charakterze diagnostycznym, prognostycznym, mobilizacyjnym oraz tożsamościowym i opozycyjnym. Szczególnie zróżnicowane, aktywnie negocjowane i uzupełniane przez członków ruchu społecznego okazały się ramy diagnostyczne, wśród których, przy użyciu dwóch kryteriów: (1) podmiotów obarczanych odpowiedzialnością za wybuch wojny oraz (2) przewidywanych skutków wojny dla Polski, wyróżniono: ramę „nowy porządek świata” (ang. *New World Order*, NWO), ramę „konflikt wewnętrzny” i „wojna sprawiedliwa” oraz ramy „ukrainizacja Polski”, „koszty ekonomiczne” i „pacyfistyczna”.

RAMY DIAGNOSTYCZNE

Jedną ze zidentyfikowanych ram diagnostycznych odnoszących się do podmiotów odpowiedzialnych za wywołanie wojny jest rama „nowy porządek świata”, nawiązująca do teorii spiskowych, zgodnie z którymi wojny wszczynają moiżni tego świata, by osiągać korzyści ekonomiczne i utrwałać władzę nad światem. Wojna na Ukrainie to zatem spisek NATO/USA, „globalistów” (w tym reprezentującego ich prezydenta Ukrainy Zeleńskiego) czy też światowych elit żydowskich. Na usługach tych globalnych sił pozostają polscy politycy, zwłaszcza reprezentujący obóz rządzący. Celem wojny jest podporządkowanie Polski interesom globalistów, którzy będą mogli na jej terenie stworzyć państwo żydowskie/ukraińsko-żydowskie albo państwo wielokulturowe („multikulti” z udziałem Ukraińców i Żydów jako istotnych segmentów etnicznych), określane jako Ukropolin, Ukropolska. Tereny Ukrainy natomiast zostaną wykorzystane do utworzenia „żydowskiego państwa chazarskiego”, zwanego też Nową Jerozolimą/Niebiańską Jerozolimą.

Rama „konflikt wewnętrzny” obejmuje argumentację, że za wybuch wojny odpowiada Rosja („Putin”), przy czym główną przyczyną konfliktu było „przepędzenie z Ukrainy prozachodniego elektoratu”, co pozwoli „oczyścić Ukrainę”, w domyśle – pozwoli władzom rosyjskim na wzmacnianie reżimu autorytarnego. W tej narracji konflikt nie ma charakteru międzynarodowego, ale wewnętrzny (Ukraina nie jest państwem suwerennym, ale częścią Federacji Rosyjskiej).

Kolejną wyróżnioną ramą jest „wojna sprawiedliwa”. W tym przypadku Ukraina jest prezentowana jako państwo faszystowskie, zatem „zbrojna interwencja Rosji” w 2022 r. była w pełni uzasadniona. W dyskursie objętym tą ramą akcentowane są zarówno wątki współczesne, jak i historyczne. Współczesna Ukraina jest przedstawiana jako państwo rządzone przez nacjonalistów, dokonujące (przed 2022 r.) przymusowej ukrainizacji mniejszości narodowych i etnicznych (w tym Rosjan i Polaków). Państwo, które jednocześnie ma roszczenia terytorialne wobec Polski (szacunki podawane przez internautów są zróżnicowane, obejmują od 16 do 19 przygranicznych powiatów). W narracji następuje także odwołanie do aspektów historycznych bliskich polskim odbiorcom: wydarzeń z lat 1943–1944, aktów przemocy ze strony Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Ukraina jest wzywana do rozliczenia się ze zbrodni dokonanych w czasie II wojny światowej: „Ukraino rozlicz się z ludobójstwa na ponad 250 tys. polskich dzieci, kobiet i starców” (Wołyń 43 pamiętamy, FB, 17.09.2022). Nawet jeśli w dyskursie pojawiają się głosy o niemożności obwiniania współczesnych Ukraińców o grzechy przodków, to jednocześnie podkreślany jest fakt, że polityka historyczna Ukrainy oparta jest na kulcie współpracujących z hitlerowskimi Niemcami organizacji odpowiedzialnych za zbrodnie na Polakach w okresie II wojny światowej: „niestety są wychowywani w kulcie dla ludobójców stawianych na piedestały. Nie dziwi więc fakt, że niektórzy z nich są przesiąknięci wrogością do Polaków i chępią się mentalnością z czasów Rzezi Wołyńskiej”. Zatem to „wrogi dla nas kraj Upadlina” (TT, 30.12.2022).

Wśród ram diagnostycznych wskazujących skutki wojny rosyjsko-ukraińskiej można wyróżnić przede wszystkim ramę „ukrainizacja Polski”. Argumentu o ukrainizacji używa się w zróżnicowanych kontekstach: politycznym, społecznym (w tym demograficznym) oraz kulturowym. W kontekście politycznym proces ukrainizacji jest wiązany między innymi z faktem przyznawania uchodźcom z Ukrainy numerów identyfikacyjnych PESEL. Jak wyjaśniali aktywiści ruchu społecznego, oznacza to przyznanie czynnego prawa wyborczego i ułatwi obozowi Zjednoczonej Prawicy zachowanie pozycji na polskiej scenie politycznej po przyszłych wyborach parlamentarnych („Już w BIEL-SACIE mówili, że dajecie PESEL Ukraińcom aby na was głosowali gdyż spada wam poparcie”, FB, 27.10.2022). Internauci piszą także o ukrainizacji społecznej i demograficznej, kreśląc wizję „podmiany etnicznej” (TT, 21.10.2022). Przywołując dane o większej niż w Polsce

dziethości uchodźców ukraińskich, dowodzą, że uchodźcy (określani mianem „przesiedleńców”) zaczną „niedługo” demograficznie dominować. Ukrainizacja ma mieć też wymiar kulturowy. Jej przejawem ma być traktowanie języka ukraińskiego „na równi z językiem polskim”, a nawet wypieranie przez język ukraiński języka polskiego. Ten proces Grzegorz Braun określa jako „agresywną akwizycję kultury ukraińskiej”²⁴. Zagrożeniem dla tożsamości Polaków jest dominacja w przestrzeni symboli narodowych Ukrainy.

Nieco odmienną ze względu na charakter stosowanych argumentów, choć w pewnym stopniu nawiązującą do ramy „ukrainizacja Polski”, jest rama „koszty ekonomiczne”. Jeżeli w przypadku tej pierwszej podnoszone są kwestie dotyczące przede wszystkim wątków społecznych i kulturowych, to druga obejmuje „racjonalne” argumenty dotyczące spodziewanych zysków i strat. Wskazywane są koszty utrzymania milionów uchodźców („migrantów ekonomicznych”), którzy na rachunek obywateli polskich żyją w dostatku: „[...] zorganizowane grupy cyganów ukraińskich przyjeżdżają do Przemysła po 500+. Dla zestresowanych Ukraińek rząd daje po 10 tys. a ich dzieciom po 600 zł stresowego. Rząd łupi nasze PKB [...] Przesiedlacie i utrzymujecie z naszego PKB mln neobanderowców i daliście im gaz, drzewo za frico” (FB, 27.10.2022). Skutkiem wojny będzie zatem ubożenie Polaków. Polska zapłaci też wysoką cenę za sankcje ekonomiczne wobec Rosji, przede wszystkim wzrostem cen energii.

Ostatnim z wyodrębnionych schematów interpretacyjnych jest rama „pacyfistyczna”, czyli odwoływanie się do idei ruchu pacyfistycznego. W tym dyskursie wezwanie do pokoju występuje w dwóch wersjach: jako apel o pokój dla obywateli całego regionu (Ukrainy, Rosji, Polski) albo jedynie jako apel o pokój dla Polski (nieangażowanie się w pomoc militarną stronom konfliktu). Wojna dotyka przede wszystkim „zwykłych obywateli”. Pomoc militarna Ukrainie oznacza podsyćcanie i przedłużanie konfliktu, a tym samym – więcej ofiar. Zakończenie wojny jest zatem w interesie wszystkich stron.

RAMY PROGNOSTYCZNE

Wśród celów strategicznych wskazywanych przez członków i sympatyków AIM przede wszystkim należy wymienić te adresowane do władz

²⁴ Braun o „agresywnej akwizycji kultury” ukraińskiej, <https://nczas.com/2022/04/22/braun-o-agresywnej-akwizycji-kultury-ukrainskiej-to-jest-amok-to-jest-obled-upominamy-sie-o-bezpieczenstwo-tozsamosciowe-polakow-video/> [dostęp: 12.01.2024].

publicznych i wiążące się z ograniczaniem pomocy udzielanej uchodźcom oraz państwu ukraińskiemu. Spina je rama „odzyskiwania Polski dla Polaków”. Wskazywane są konkretne rozwiązania, które mogłyby być implementowane w Polsce. Na przykład pomoc uchodźcom powinna być ograniczona do minimum umożliwiającego im przeżycie w ośrodkach dla uchodźców („Pomagać przeżyć, ale bez przywilejów dla przesiedleńców”), a po zakończeniu wojny powinni być zobowiązani do powrotu do własnego kraju. Kolejne wskazywane cele strategiczne to wstrzymanie pomocy (także militarnej) dla Ukrainy oraz – w części przekazu – pokój na warunkach dyktowanych przez Rosję. Ponadto z przestrzeni publicznej powinny zostać usunięte symbole ukraińskie.

Celem strategicznym jest również alternacja władzy w Polsce („obalić marionetki w Warszawie”) i wsparcie ekstremalnej prawicy (Konfederacji Korony Polskiej). Cele taktyczne natomiast obejmują działania zarówno konwencjonalne (organizację protestów przeciwko umieszczaniu symboli ukraińskich w przestrzeni publicznej, np. marsze, briefingi, eventy, umieszczanie w przestrzeni kontrsymboli, czyli vlepek, banerów, plakatów antyukraińskich), jak i niekonwencjonalne (np. zrywanie flag ukraińskich z budynków instytucji publicznych, niszczenie solidarnościowych instalacji artystycznych, akcje zniesławiania osób i organizacji niosących pomoc uchodźcom). Szereg działań ze względu na stosunkowo niewielką liczebność AIM ma charakter raczej slaktywistyczny i prowadzona jest głównie w sferze wirtualnej.

RAMY MOBILIZACYJNE

Wśród ram mobilizacyjnych można wyróżnić zwłaszcza ramę „godnościową”, odwołującą się do kategorii narodu i państwa homogenicznego pod względem kulturowym („Polak ma być gospodarzem we własnym domu”, TT, 14.03.2022, lub w wersji negatywnej: „nie być służącym we własnym domu”). W narracji przywoływane są lęk, ale też współczucie i solidarność z „prześladowanymi” przez organy służb bezpieczeństwa za mówienie „prawdy” (RT@MarcinSkalski7: „Doszły mnie słuchy, że Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego planuje mnie aresztować za zaangażowanie w kampanię «STOP ukrainizacji Polski». W każdym razie czuję się świetnie i nie mam myśli samobójczych. Kto się boi Prawdy o ukrainizacji Polski?”, TT, 26.07.2022). Ważną figurą w dyskursie mobilizacyjnym jest antybohater, uchodźca ukraiński, groźny, roszczeniowy i niewdzięczny („Jak już zaczniecie płakać, że

Ukraińiec zabiera wam robotę, bije was, nie chce się wyprowadzić z waszego mieszkania, utrzymujecie pokrzywdzonego wojną przyjaciela...”, TT, 14.03.2022). W tak ramowanym przekazie często pojawiają się określenia deprecjonujące Ukraińców, etykietowanie i dehumanizacja („Ukry”, „Rezuny”, „upadlińcy”, „chachły”), przedstawianie ich jako zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego (zajmują się rozbojem) i zdrowotnego („roznoszą choroby”). Mobilizację zwolenników ma ułatwiać także przywołanie kosztów ekonomicznych („Ukraińcy dostają wszystko za darmo!”).

RAMA TOŻSAMOŚCIOWA I OPOZYCYJNA

Członkowie ruchu promują się jako prawdziwi Polacy, patrioci, broniący suwerenności Polski. Ważnym elementem w przekazie tożsamościowym są hasła „Wołyń’43 pamiętamy!”, „Ukraińiec nie jest moim bratem” oraz „Stop ukrainizacji Polski”. Członkowie ruchu to we własnej opinii także osoby samodzielnie myślące, odporne na manipulację, zwłaszcza ze strony polityków i mediów masowych głównego nurtu („łącze kropki”). Oponenti tak zdefiniowanego członka i sympatyka ruchu społecznego to „globaliści”, czyli zwolennicy Unii Europejskiej, a także NATO, „lewacy” skupiający uwagę na prawach człowieka i odrzucający koncepcję państw narodowych lub heterogenicznych pod względem kulturowym („multikulti”). Ważnymi oponentami są tu elity władzy odpowiedzialne za politykę wsparcia dla Ukrainy, czyli rząd Zjednoczonej Prawicy, określane mianem „marionetek w Warszawie”, „zdrajców Polski”, a także pomocowe organizacje społeczne, liderzy opinii publicznej, obywatele włączający się w pomoc dla Ukrainy i uchodźców wojennych, w zależności od przyjętej ramy interpretacyjnej określani jako „relatywiści wołyńscy” (dla odrzucających argumenty zaszłości historycznych) lub „polskojęzyczni” (dla pozostałych, niezgadających się z narracją danego antysolidarnościowego ruchu społecznego).

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza zgromadzonych materiałów źródłowych skłania do wniosku, iż w przypadku ruchu przeciwko zaangażowaniu Polski w wojnę rosyjsko-ukraińską ramy przekazu i prowadzona zgodnie z nimi narracja są stale negocjowane, stosowana argumentacja nie zawsze jest spójna, pojawiają się w niej rozbieżności. Widoczne jest jednak, że – poza powielaniem argumentów obecnych w narracji

podobnych ruchów aktywnych w Europie Środkowo-Wschodniej i państwowych nadawców rosyjskich – można zauważyć pozycjonowanie treści dostosowane do specyfiki polskiego odbiorcy. Wspólnym mianownikiem całości dyskursu, tym, co można byłoby określić mianem ramy głównej (ang. *master frame*), jest bezpieczeństwo, co jest zrozumiałe w obliczu wojny rosyjsko-ukraińskiej. Jednak w postrzeganiu jego zagrożeń następuje odwrócenie rzeczywistej perspektywy – zagrożeniem nie jest Federacja Rosyjska i jej agresywna, neoimperialna polityka, lecz jej ofiara: Ukraina i państwa ją wspomagające.

Pojawia się pytanie, czemu lub komu służy retoryka antywojenna propagowana przez omawiany ruch społeczny i jakie skutki może przynieść? Narracje antywojenne można potraktować jako wyraz niezadowolenia społecznego. Można przyjąć, iż istnieje pewien segment społeczeństwa niechętny proukraińskiej polityce władz polskich i ich działaniom jednoznacznie popierającym stronę ukraińską w konflikcie z Federacją Rosyjską. W tym wariancie ruch społeczny pełni swą podstawową, przypisywaną mu rolę – oddolnej i dobrowolnej inicjatywy powołanej do życia przez obywateli, aby przeprowadzić zmianę. Właśnie dzięki aktywności ruchu AIM ta część społeczeństwa, której poglądy są całkowicie marginalizowane, a nawet potępiane w oficjalnym dyskursie, może w końcu wyrazić swoje zdanie. Dotyczy to nie tylko wojny na Ukrainie. Podobne zjawisko występuje także na przykład w przypadku dyskursu antycovidowego i antyimigracyjnego. Jest to zapewne jeden z powodów, dla których wątki te częstokroć są łączone w retoryce ruchu AIM, co wzmacnia ogólny przekaz. Poza tym te treści są także traktowane przez omawiany ruch jako kolejne sekwencje tej samej historii, na przykład sukcesywnego wprowadzania NWO, zamachu na wolności i prawa obywatelskie czy braku kompetencji władz i ich nieudolności. Skuteczność przekazu osiągnęta jest w dużej mierze poprzez oddziaływanie na emocje, w tym strach, lęk, poczucie patriotyzmu, pragnienie pokoju/spokoju, poszanowania godności człowieka, wsparte argumentami racjonalnymi, na przykład o stanie gospodarki, kondycji ekonomicznej obywateli/Polaków.

Charakterystyczne dla Polski jest to, że sięga się także do „upiorów z przeszłości”. Propagowane przez ruch AIM treści cieszą się zainteresowaniem ugrupowań politycznych zauważających w nich znaczny potencjał i „polityzujących” konflikt na Ukrainie. W tym przypadku można je także potraktować jako narzędzie realizacji interesów politycznych, na czele ze zdobyciem poparcia politycznego i mobilizacją elektoratu. Szczególnie chętnie są one wykorzystywane przez polity-

ków i ugrupowania populistyczne i skrajne, starające się zaistnieć na polskiej scenie politycznej bądź już tam obecne, jak w przypadku, przywoływanej już, KKP.

Retoryka wymierzona w pomoc Ukrainie stanowi wzmocnienie ich przekazu i uwiarygodnia go. Efektem ma być tu także budowanie/wzmacnianie podziałów politycznych. Innym skutkiem może być również spadek poparcia dla partii politycznych zaangażowanych w pomoc dla Ukrainy. Narracje AIM mogą stanowić instrument polityki Rosji. W dużym stopniu powielają wszak i konserwują lansowany przez Kreml negatywny obraz państwa ukraińskiego i NATO oraz elit rządzących w państwach-sojuszniakach Ukrainy. Również interpretacja winy za wybuch wojny i jej przedłużanie na ogół dobrze komponuje się z rosyjskim punktem widzenia. Podobnie jak wspomniane już odwrócenie perspektywy bezpieczeństwa. Zagrożeniem nie jest faktyczny agresor, lecz ofiara i państwa/podmioty (NATO), które ją wspierają i pomagają jej.

Analizując potencjalny wpływ podmiotów, które łączymy z przemysłem AIM, na politykę władz i recepcję retoryki antywojennej w społeczeństwie, warto uwzględnić czynniki sprzyjające ich aktywności oraz ją ograniczające. Do pierwszych należy fakt, iż syndrom „obleżonej twierdzy”, poczucie że jest się w zdecydowanej mniejszości, a prezentowane postulaty spotykają się z niezrozumieniem i niechęcią ze strony większości społeczeństwa i władz, sprzyja budowaniu wspólnej tożsamości i konsolidacji tych podmiotów właśnie w ramach ruchu społecznego. Nierzadkim zjawiskiem jest ich współpraca, co z wielokrotnia przekaz. Kolejnym czynnikiem jest zmiana nastrojów społecznych. Trudności ekonomiczne, zmęczenie przedłużającą się wojną i zubożenie wobec niej, lęki związane z możliwą eskalacją konfliktu i prognozowanym rozwojem sytuacji w obszarze bezpieczeństwa, fakt, że wojna nastąpiła natychmiast po okresie pandemii, sprawiają, że w polskim społeczeństwie może wzrastać podatność na retorykę antywojenną. Wydaje się, że szczególne obawy są związane z napływem uchodźców z Ukrainy i ich dalszym losem w Polsce. O ile w pierwszych miesiącach po wybuchu wojny zdecydowana większość społeczeństwa solidaryzowała się z przybywającymi do naszego kraju obywatelami Ukrainy, oferując im różne formy pomocy, o tyle po ponad roku od wybuchu konfliktu to poparcie i chęć pomocy nie są już tak bezwarunkowe²⁵.

²⁵ Polacy o wojnie na Ukrainie w rok od wybuchu, Komunikat z badań, CBOS, nr 28/2023; Polacy wobec uchodźców z Ukrainy, Komunikat z badań, CBOS, nr 62/2022; R.M. Staniszewski, Społeczna Percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań

Jest to istotna kwestia, biorąc pod uwagę wspomnianą już symbiozę treści antywojennych i antyimigracyjnych (antyukraińskich). Pojawia się także problem relacji ukraińsko-polskich w przeszłości i odmienna ich interpretacja przez obie strony. Jednak doświadczenia zagrożenia suwerenności i egzystencji państwa polskiego ze strony Rosji i Związku Radzieckiego stanowią istotną barierę w rozwoju popularności hasel prorosyjskich. Warto tu wspomnieć o kampanii przedwyborczej w 2023 r. Jest to wprawdzie czynnik o ograniczonym czasie działania, jednak pozwolił zaistnieć w szerszym przekazie siłom politycznym propagującym hasła nieangażowania się w wojnę na Ukrainie i te skierowane wobec uchodźców z tego państwa. Takim czynnikiem jest wreszcie, wspomniany już, dynamiczny rozwój mediów elektronicznych, w tym platform społecznościowych, bez czego o wiele trudniejsze byłoby lansowanie retoryki antywojennej.

BIBLIOGRAFIA

- Baszczak Ł., Kielczewska A., Kukołowicz P., Wincewicz A., Zyzik R., *Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.
- Benford R.D., Snow D.A., *Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment*, „Annual Review of Sociology” 2000, t. 26, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>.
- Braun o „agresywnej akwizycji kultury” ukraińskiej, <https://nczas.com/2022/04/22/braun-o-agresywnej-akwizycji-kultury-ukraińskiej-to-jest-amok-to-jest-obled-upominamy-sie-o-bezpieczenstwo-tozsamosciowe-polakow-video/> [dostęp: 12.01.2024].
- Caiani M., *Framing and social movements*, „Discourse Studies” 2023, t. 25, nr 2, <https://doi.org/10.1177/14614456231154734>.
- Czyżewski M., *Analiza ramowa, czyli co tu się dzieje?*, w: E. Goffman (red.), *Analiza ramowa*, Nomos, Kraków 2010.
- Entman R.M., *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*, „Journal of Communication” 1993, t. 43, nr 4, <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>.

podejmowanych przez rząd Mateusza Morawieckiego. Raport końcowy z badania opinii publicznej przeprowadzonego na próbie ogólnopolskiej osób w wieku 16–65 lat, 2022, https://www.researchgate.net/publication/361039890_Spoleczna_percepcja_uchodzcow_z_Ukrainy_migrantow_oraz_dzialan_podejmowanych_przez_rzad_Mateusza_Morawieckiego_-_raport_z_badania_opinii_publicznej [dostęp: 21.03.2024]; *Polacy w przeważającej mierze przeciwni tworzeniu w Polsce ukraińskich ośrodków kultury, szkół, cerkwi czy dzielnic*, CBOSNEWS, 25/2023, https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news_tekst.php?nr=25/2023 [dostęp: 21.03.2024].

- Franczak K., *Perspektywa framing analysis – oferta analityczna dla badań nad dyskursem?*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, nr 63, z. 3.
- Guder J., *Śląsk pomaga Ukrainie a kibice swoje: „To nie nasza wojna”. Skandal na meczu z Lechem*, Gazeta Wrocławska, 27.02.2023, <https://gazetawroclawska.pl/slask-pomaga-ukrainie-a-kibice-swoje-to-nie-nasza-wojna-skandal-na-meczu-z-lechem/ar/c2-17325479> [dostęp: 21.03.2024].
- Incydent przed zamkiem Sułkowskich. Zasłonili kwietną flagę Ukrainy*, <https://bielsko.biala.pl/aktualnosci/48537/incydent-przed-zamkiem-sulkowskich-zaslonili-kwietna-flage-ukrainy-foto> [dostęp: 13.03.2024].
- Jasiecki K., *Pomoc humanitarna dla uchodźców z Ukrainy jako katalizator nowej aktywności społecznej w Polsce*, „Studia Politologiczne” 2023, nr 2(68), <https://doi.org/10.33896/SPOLIT.2023.68.8>.
- Jest kara za transparent. W Rosji tak pisano o Polakach*, <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/1049044/skandaliczny-transparent-kibicow-slaska-wroclaw-jest-kara> [dostęp: 1.02.2024].
- Jurek K., *Działalność organizacji pozarządowych w kontekście kryzysu na granicy polsko-białoruskiej (2021–2022)*, „Wschodnioznawstwo” 2022, t. 16, <https://doi.org/10.4467/20827695WSC.22.009.16758>.
- Koopmans R., Statham P., *Ethnic and Civic Conceptions of Nationhood and the Differential Success of the Extreme Right in Germany and Italy*, w: M. Giuni, D. McAdam, C. Tilly (red.), *How Social Movements Matter*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 1999.
- Marsz Niepodległości we Wrocławiu. Wielotysięczny tłum przeszedł przez miasto. Policja prewencyjnie zatrzymała jednego z organizatorów*, [dziennik.walbrzych.pl, https://dziennik.walbrzych.pl/6-tysiecy-osob-w-marszu-niepodleglosci-we-wroclawiu-policja-prewencyjnie-zatrzymala-glownego-organizatora/#gsc.tab=0](https://dziennik.walbrzych.pl/6-tysiecy-osob-w-marszu-niepodleglosci-we-wroclawiu-policja-prewencyjnie-zatrzymala-glownego-organizatora/#gsc.tab=0) [dostęp: 10.02.2024].
- McAdam D., Scott W.R., *Organizations and Movements*, w: G.F. Davis, D. McAdam, S. Mayer, N. Zald (red.), *Social Movements and Organization Theory*, Cambridge University Press, Cambridge 2022.
- McCarthy J.D., Zald M.N., *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*, „American Journal of Sociology” 1977, t. 82, nr 6.
- Niećko J., *Lublin: Billboardy z napisem „NIE IDŹMY NA TĘ WOJNĘ!” „To Nie Nasza Wojna!”*. W sieci trwa zbiórka pieniędzy, [lublin24.pl, https://lublin24.pl/z-lublina/lublin-billboardy-z-napisem-nie-idzmy-na-te-wojne-to-nie-nasza-wojna-w-sieci-trwa-zbiorka-pieniedzy/UJ8dbbHTuYH8avzSNkrJ](https://lublin24.pl/z-lublina/lublin-billboardy-z-napisem-nie-idzmy-na-te-wojne-to-nie-nasza-wojna-w-sieci-trwa-zbiorka-pieniedzy/UJ8dbbHTuYH8avzSNkrJ) [dostęp: 2.10.2023].
- Polacy o wojnie na Ukrainie w rok od wybuchu*, Komunikat z badań, CBOS, nr 28/2023.
- Polacy w przeważającej mierze przeciwni tworzeniu w Polsce ukraińskich ośrodków kultury, szkół, cerkwi czy dzielnic*, CBOSNEWS, 25/2023, https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news_tekst.php?nr=25/2023 [dostęp: 21.03.2024].

- Polacy wobec uchodźców z Ukrainy*, Komunikat z badań, CBOS, nr 62/2022.
- Polletta F., Jasper J.M., *Collective Identity and Social Movements*, „Annual Review of Sociology” 2001, t. 27.
- Polski Ruch Antywojenny. Stop wojnie!*, <https://polskiruchantywojenny.com/> [dostęp: 12.12.2023].
- Powraca sprawa Tomasza Grygucia. Stanie przed komisją ds. rosyjskich wpływów?*, <https://dorzeczy.pl/opinie/445452/gryguc-stanie-przed-komisja-ds-rosyjskich-wplywow.html> [dostęp: 10.11.2023].
- Snow D.A., Benford R.D., *Ideology, frame resonance, and participant mobilization*, „International Social Movement Research” 1988, nr 1.
- Snow D.A., Rochford E.B., Jr., Worden S.K., Benford R.D., *Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation*, „American Sociological Review” 1986, t. 51, nr 4.
- Staniszewski R.M., *Společna Percepceja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez rząd Mateusza Morawieckiego. Raport końcowy z badania opinii publicznej przeprowadzonego na próbie ogólnopolskiej osób w wieku 16–65 lat, 2022*, https://www.researchgate.net/publication/361039890_Spoleczna_percepceja_uchodzcow_z_Ukrainy_migrantow_oraz_dzialan_podejmowanych_przez_rzad_Mateusza_Morawieckiego_-_raport_z_badania_opinii_publicznej [dostęp: 21.03.2024].
- Szyszlak E., *Współczesne ruchy antyimigracyjne w Polsce w kontekście kryzysów uchodźczego i migracyjnych. Zarys problematyki*, „Studia Politologiczne” 2023, t. 68, nr 2, <https://doi.org/10.33896/SPolit.2023.68.21>.
- Tilly C., *From Interactions to Outcomes in Social Movements*, w: M. Giugni, D. McAdam, C. Tilly (red.), *How Social Movements Matter*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London 1999.
- „To nie nasza wojna”. *Antyukraińska kampania bilbordowa*, <https://vibez.pl/wydarzenia/to-nie-nasza-wojna-antyukrainska-kampania-bilbordowa-6862508612745824a> [dostęp: 13.12.2023].
- van Stekelenburg J., Klandermans B., *The social psychology of protest*, „Current Sociology Review” 2013, t. 61, nr 5–6, <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>.

Marzena Cichosz – political scientist, associate professor at the University of Wrocław, Poland, researcher at the Institute of Political Science. She works at the Social and Political Activity Research Unit. She conducts research in political marketing, political systems in CEE, and social movements. Author of over 70 publications in these research areas.

Elżbieta Szyszlak – associate professor at the University of Wrocław, at the Institute of International and Security Studies. Areas of research interest: Ethnic issues in the modern world, cultural security, and cultural security of ethnic minorities. Author of four monographs (including two as co-author) and several dozen scientific articles.

Marzena Cichosz – politolożka, profesorka Uniwersytetu Wrocławskiego, badaczka w Instytucie Politologii, w Zakładzie Badania Aktywności Politycznej i Społecznej. Jej zainteresowania badawcze dotyczą marketingu politycznego, systemów politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej oraz ruchów społecznych. Jest autorką ponad 70 publikacji w tych obszarach badawczych.

Elżbieta Szyszlak – profesorka Uniwersytetu Wrocławskiego, w Instytucie Studiów Międzynarodowych i Bezpieczeństwa. Jej zainteresowania badawcze obejmują problemy etniczne we współczesnym świecie, bezpieczeństwo kulturowe oraz bezpieczeństwo kulturowe mniejszości etnicznych. Autorka czterech monografii (w tym dwóch współautorskich) i kilkudziesięciu artykułów naukowych.